

Fırsatçılık, Aşk ve Sol

Aydın Ördek

No. 115
Şubat, 2014

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
GETA Tartışma Metinleri

Ankara University Faculty of Political Sciences
GETA Discussion Paper Series

Tartışma Metinleri serisinde yayınlanan eserlerin görüş, düşünce ve terminolojisi tümüyle yazara ait olup, A.Ü. SBF Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi'ni (GETA) bağlamaz.

Tartışma Metinleri bilimsel çalışmaların yayın öncesi akademik diyalog sürecine dahil edilmesi işlevi ile akademik diyalogun geliştirilmesini, güçlendirilmesini ve ihtiyacımız olan eleştiri ortamının oluşturulmasını amaçlamaktadır.

Tartışma Metinleri serisinde yer alan çalışmaların değerlendirilmesi ve eleştirilmesi için, metnin yayınlanıp dağıtılmasını takip eden hafta içerisinde Tartışma Toplantısı düzenlenir.

Tartışma Metinleri

Yayın Sekreteri

Arş. Gör. Duygu Türk

E-Posta: duyguturk@gmail.com

Baskı: A.Ü. SBF Matbaası

I

Türkiyeli düşünür Fikret Başkaya devrimleri her zaman halkın, yani sıradan insanların yaptığını iddia ediyor. Yüzyılın ilk on yılının sonunda Akdeniz civarında gerçekleşen siyasal olayları, birer devrim olarak görüyor, zira devrim söz konusu olduğunda asıl değişikliğin geniş halk kitlelerinin bilincinde ortaya çıkan kopuş olduğunu düşünüyor: bir bilinç sıçraması, yeni bir perspektife giden yolun aralanması.¹

2013 yılının Mayıs ayı sonlarında İstanbul şehrinin Taksim semtinin Gezi Parkı'nda İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin –pekâlâ belediye yönetiminin mensubu olduğu iktidar partisinin siyaseten muhafazakâr, iktisaden liberal hükümet etme tarzı dâhilinde görülebilecek biçimde- inşa etmek istediği alışveriş merkezi² için inşaat çalışmaları başlatması ve bir miktar ağacı sökmesi sonrasında kendisine Taksim Dayanışması diyen ve söz konusu alışveriş merkezinin yapılmaması için hukuk mücadelesi veren grubun gördüğü muamele, Haziran ayının ilk iki haftasının Türkiye siyasal hayatına istisnai günler olarak kaydedilmesine neden olmuştur.³ olaylar, olay, direniş, isyan, isyan-direniş, sınıf hareketi, halk hareketi, devrim, darbe, ayaklanma, tertip. Topçu Kışlası'nın alışveriş merkezi olarak yeniden inşa edilmesini engellemek üzere iş makinelerinin önüne geçen, Gezi Parkı'na çadır kuran topluluğun maruz kaldığı şiddet sonrasında gerçekleşen protestolar eşine az rastlanır hızda ve çapta kitleselleşti. Her seferinde sınırlarını kendisinin tayin ettiği siyasal muarızlaşma yoluyla tahkim ettiği hatları sayesinde hegemonikleşen siyasal iktidarın şaşırtıcı olmayan fakat daha fazla tiksintiye yol açan bir biçimde protestoları ve protestocuları kendilerinin ve temsil ettikleri yarımın (yüzde ellinin) düşmanı ilan etmesi, her cenahtan iktidar mağdurunun protestoyu ivmelendirmesine davetiye çıkardı.

Öncelikle Gezi Parkı yerine inşa edilmek istenen alışveriş merkezine gösterilen direniş sonrasında gerçekleşenleri adlandırmam gerektiğini düşünüyorum. İnşaata direnişin sonrası, isyandı bana göre. Tepkisel olduğu için çok yönlü olan, bu nedenle başlıca bir doğrultusu olmayıp iddia edildiği gibi halk hareketi olmayan bir isyan. Nesnel olarak birer sınıf pozisyonuna ait olsalar da isyancıların siyasal iktisadi talepleri neredeyse hiç dillendirmediği bir isyan.⁴ Vektörel çeşitliliğinin istikametsiz kılması yüzünden sadakatle bağlanılacak bir ahlaki belirginleştiremediği için Fransalı düşünür Alain Badiou'nun tarif ettiği *olayın*

* Zihnimin sisini dağıtıcı müdahaleleri ve kıymetli katkıları için Ozan Değer, Hakan Mertcan ve Demet Sayınta'ya teşekkür ederim.

¹ Fikret Başkaya (2011) "Ortadoğu ve Arap Dünyasında Yeni Dönem", *sendika.org*, <http://www.sendika.org/2011/02/ortadogu-ve-arap-dunyasinda-yeni-donem-fikret-baskaya/>, [Erişim Tarihi, Kasım 2013] ve Fikret Başkaya (2013) "Gezi Parkıyla Başlayan İtiraz: Sonlar ve Başlangıçlar", *Özgür Üniversite*, <http://www.ozguruniversite.org/index.php/fikret-bakaya/guenluek/1300-gezi-parkyla-balayan-itaraz-sonlar-ve-balangclar>, [Erişim Tarihi, Kasım 2013].

² Alışveriş merkezi 1870'te inşa edilip 1940'ta yıkılan Topçu Kışlası'nın yeniden inşa edilmiş hali olacaktı. Haziran ayı boyunca yaşananlardan sonra Taksim Gezi Parkı'nın muhafaza edilmesinde karar kılınmışa benziyor.

³ Taylan Koç (2013) *Ana Hatlarıyla Türkiye'de Siyasal Hayat*, Adana: Karahan Kitabevi, s. 203-204.

⁴ İsyanın iktisadi mahiyeti sosyal bilimciler tarafından bilahare tespit edilecektir.

kavrayamadığı bir isyan.⁵ Ne siyasal erk el değiştirdiği ne de toplumsal yaşamda, gündelik pratiklerde dünyaya bakışı kökten değiştirecek değişimler olduğu için ihtilal de devrim de olmayan bir isyan. Veleve ki isyan hakikaten bir komplo ya da darbe tertibinin eseri; ortaya çıkan öfkenin, itirazın nedenlerini sormama gayreti ahmaklık değilse ahlaksızlıktır; meğerki sofrasına oturduklarınızın yüzlerinin nuruyla kamaşmış olsun gözleriniz. Canından bezdirilecek kadar aşağılanmamışsa kimsenin canını kendiliğinden pazara çıkaracağını tahmin etmem. Yönsüz, kendiliğinden, kalabalık. Şairin dediği gibi “Evet, İsyandır!”.

Bir de itirafta bulunmam gerekiyor. Haziran İsyanı’ndan payıma düşen heyecan ve umut oldu; isyanın daima mümkün olduğunu öğrenmek bakımından heyecanlanmak ve her gün Kızılay’a doğru akan, Kızılay’dan dönen gençleri görmek bakımından umutlanmak dışında Haziran İsyanı’na, açığa çıkardığı hayranlık uyandıran yaratıcı enerjiye rağmen, bir türlü ikna olamadım. Yapılanın yanlış olduğunu düşündüğümde değil, protestolara kenarından katılıyor oluşumdan da değil. Kendi açımdan bir sahilik sorunu olduğunu hissettiğimden. Bu konuda kendime yöneltebileceğim en keskin eleştiri, diğerleri kadar cesur olamamam halini bir sahilik sorununa tahvil ediyor oluşum olabilir. Üzerine düşündükçe isyanın kendi açımdan gayrisahih oluşunun nedeninin korkaklık olmadığını fark ettim.⁶

İçine ne koyulsa mükemmelen alabilecek bir kap işlevi gören halk kavramıydı kapıldığım belirsizliğin nedeni. Daha çok düşündükçe bu kavramın temsil ettiği kaypaklığa düşman olmak gerektiği fikrine vardım. Şimdilerde sağ cenahın ağzında seçim sandığında herkese haddini bildirecek millete dönüşmüş, solun ise “uludur” diye daima kutsadığı halka, ahaliye, kalabalığa mevcut tahayyül edilmiş biçimleri ile ikna olamıyor olmam, isyanı sahici bulamıyor olmamın da sebebi. Sahih olmayan kuşkusuz öldürülen, kör edilen, sakat bırakılan, yaralanan, kimyasal gaza, tazyikli suya maruz bırakılan, gözaltında tutulan, tutuklanan; kamu görevlileri, hükümet mensupları, iktidar partisi milletvekilleri, gazeteciler ve bilim adamları tarafından aşağılanan, darbecilikle itham edilen binlerce insanın başkaldırısı, isyanı değildi. Bunların tümü gerçekleşti; birbirlerini hiç tanımayan⁷ binlerce insan günlerce yönsüz, istikametsiz bir biçimde kendiliğinden yan yana gelebildi. Denilecektir ki belirli bir amaç etrafında değil ama bir kıvılcım sayesinde gerçekleşen protestolar, hükümetin program ve icraatıyla karşı karşıya kalınan yok sayma ve yok etmeye tepkili olanları bir araya getirdi, bu bakımdan yönsüz oldukları söylenemez. Hiçbir şeyin durduk yere olmadığı açık. İsyanın istikametini doğrultamamasına neden olan ve nihai olarak isyanın karakterini de ortaya koymuş olan bizzat isyandan beklenenlerde açığa çıkmış niyetlerin yarattığı vektörel sapmalardır. İşte halk soyutlaması, söz konusu vektörel sapmaların menfaat sahipleri için fırsatlar yarattığı, her türlü söylemsel kaypaklığı olanaklı kılan bir kundak vazifesi görmektedir. Hiç kimsenin içinde yer almaktan rahatsız olmadığı bir kundak. Çünkü siyasal aktörlerin menfaatlerine seferber edebilecekleri unsurlar barındıran bir yedek muhalif ordusu olarak tahayyül edilen halk gayet kullanışlı bir siyasal araç. Şu durumda siyasal birer sığınak olarak halk, millet, ahali kavramlarını fırsatçılık tarz-ı siyasetinin yetkin cisimleşmeleri olarak görüyorum; dahası egemen siyasal pragmaların toplumsal yeniden üretimin çeşitli düzeylerindeki kalabalıklar olarak halkı mecbur bıraktıkları fırsatçılık, kalabalıkların hayatta kalma stratejisine dönüşmüş durumda. Bütün bu nedenlerle Haziran İsyanı’na, bir isyan olması dışında ikna olamadım; içerdiği fırsatçı ton, başkaldırının yöneldiği iktidar partisinin

⁵ Doğrusu çok derinlerde bir yerde karşı çıkabilme ahlakının kök saldıığını hissetmiyorum değilim.

⁶ Korkmak bahsinde Haziran İsyanı’ndan öğrendiklerini dile getiren Benan Eres’in sözlerini aktarmakla yetineyim: “(...) [K]orkmaktan utanmanın korkuyu aşmanın bir yolu, belki de en güvenli yolu olduğunu öğrendim. (...)”; Benan Eres (2013) “Özgürlük İçin İsyandır-Direniş Hareketinin İçeriği Üzerine”, *Mülkiye Dergisi*, 37(2), s. 171-180, s. 180.

⁷ Olağan şartlar altında hiç yan yana gelmemiş ya da çok nadiren yan yana gelmiş siyasi aidiyetlerin bir aradığı manasında.

temsil ettiği muhafazakâr fırsatçılıkla hiçbir surette yarışamayacak olsa da Fikret Başkaya'nın devrimin şartı olarak tespit ettiği bilinç sıçramasını imkânsızlaştırıyordu kanaatimce.

Pek tabii isyana katılan hiç kimse fırsatçı olduğunu kabul etmeyecektir; bu iddiayı bir itham, bir hakaret olarak görecektir. Nitekim istifade edilecek hiçbir fırsat kişinin canı mesabesinde değildir. Bununla birlikte, protestolar birer intihar eylemi de değildirler. Katledilenlerin, sakat bırakılanların, kör edilenlerin felaketi, kamu adına hareket edenlerin katletmeye, linç etmeye, sakat bırakmaya yetkilendirildiklerini düşünmelerine neden olan siyasal iklim, iktidar sahiplerinin herkesten gizlemeye çalışır gibi yapıp korku salmak için göze soktukları rejimin siyasal karakteridir. Buna rağmen yalansız, imtiyazsız bir dünya talep eden herkesin başına taş basıp sorması gereken şu soru yine de meşrudur: Haziran İsyanı'nda başkaldırılan aşağılayıcı, yok sayıcı, yok edici iktidar şebekesi sürekli isyanı gerektirmiyor mu? Örneğin Mısır, Tunus, Libya, Suriye halkları neden çeyrek asırdan fazla süreler diktatörlüklerle yaşamaya razı olmuşlardı? Çok büyük kalabalıklar bu ülkelerin büyük meydanlarını doldurduktan sonra bu ülkelerin toplumları değil ama halkları yiğitlik ve onur payeleri kazanıverdiler; bu payeleri dağıtanlara sormak gerekiyor: Söz konusu isyanlardan önce bu halklar onursuz ve korkakça mı yaşıyorlardı? İsyan eden halkların haysiyet hanesine yazılan olumlu puanların yersiz olduğunu iddia ediyor değilim. Ancak Wilhelm Reich'in şu sorusunun çözüme kavuşturucu tarzda yanıtlandığını söylemek zordur: "(...) Açıklanması gereken, neden aç insanın çaldığı ya da sömürülen bireyin grev yaptığı değil, neden aç bireylerin çoğunun çalmadığı ve sömürülen bireylerin çoğunun greve gitmediğidir. (...)”⁸ Aç insan, sıradan insan, büyük kalabalıklar, ahali, halk aşağılandığını, aldatıldığını, kullanıldığını bildiği halde neden yaşamı bunlara karşı birer haysiyet kavgasına dönüştürmez? Beri yandan gözlerinin kestiği kişi ve kurumlara karşı olanca acımasızlıklarıyla sürekli bir haysiyet savaşı verirler. Tabii olduklarına karşı son derece zayıf olmaları nedeniyle haklarına razı yaşamlar sürdürdükleri iddia edilebilir; bıçak artık kemiğe dayandığı zaman da isyan ediyorlar. Bütün mesele bıçağın kemiğe dayanma sıklığı, karşı karşıya kalınan muamelenin ne zaman bir haysiyet meselesine dönüşeceği. Oysa mesele haysiyet meselesi olsaydı, isyanın sürekli olması gerekirdi. Kendi namıma anlıyorum ki yalansız, imtiyazsız, dolayısıyla da haysiyet sahibi, yani özgür toplumlar değil asıl derd. Çünkü özgürlük, yani bitimsiz özgürleşme yolunun tutulmuş olması mutsuzluk vericidir. Bu tür bir mutsuzluk ise ancak asgari bir refah seviyesinde çekilebilir. Nitekim özgürlük de neredeyse tamamıyla toplumların yeterince müreffeh kesimleri tarafından talep edilir. Benan Eres Haziran İsyanı'nı farklı ülke isyanlarıyla karşılaştırarak iktisadi yönden değerlendirdiği yazısının hemen başında

Sefalet ve yoksulluktan özgürlük çıkmıyor. Başkaldırı ve isyan sefaletten doğuyor olabilir; onlarla birlikte de çoğunlukla şiddet, fedakârlık, şehitlik, öç ve benzerlerini (meşru ya da değil) içinde barındıran toplumsal kalkışmaların da temelinde yer alıyor olabilir ve hatta zaferle iktidarı ele geçiriyor bile olabilir. (...)”⁹

dediğinde bu durumu dile getiriyordu kanaatimce.

Kitleleri tepkisizlik, tepkisizliğin, yansız olanın gücü olarak gören Fransalı düşündür Jean Baudrillard'a göre kitlelerin, özgürleştirilebilecek potansiyel bir enerjileri ve gerçekleştirmek istedikleri bir arzuları yoktur, güçleri günceldir.¹⁰ Seçimlerimiz geleceklerimizde köklendiklerine ve bu halden feragat edilemeyeceğine göre kitlelerin ve onların evrensel kümesi olarak halkın bu ütopyasızlıklarının, yüksüzlüklerinin nedeni nedir?

⁸ Wilhelm Reich (1946) *The Mass Psychology of Fascism*, Çeviren Theodore P. Wolfe, Üçüncü Basım, New York: Oregon Institute Press, s. 15.

⁹ Benan Eres (2013) “Zenginlik/Yoksulluk ve İsyan-Direniş-1”, *SoL Bakış*, 20 Temmuz, s. 13.

¹⁰ Jean Baudrillard (2006) *Sessiz Yiğınların Gölgesinde*, Çeviren Oğuz Adanır, Üçüncü Basım, Ankara: Doğu Batı Yayınları, s. 12 ve 13.

Egemenlik biçimlerinin ve onların gerektirdiği iktidar teknolojilerinin karakterize ettiği toplumsal yeniden üretimin ana dayanağı tebaalaştırılmış insandır. Tebaa kategorik olarak kendisi için dizayn edilmiş bir dünyada yaşar, arzuları belirlenmiştir, geleceksizdir; bu nedenle de Baudrillard'ın işaret ettiği gibi gücü günceldir. Bu vasıflarla daima istismar edilmek zorundadır. Tabii olduğu istismar mekanizmalarının boşluklarından sürekli yararlanmaya koşullanmıştır. Bu nedenle fırsatçılık yazgısıdır. Bu, güçlünün daima üstün olan ahlakının da sürekli ihlali anlamına gelecektir. Bu yüzden tebaaya düşen fırsatçılık ahlaksızlıkla örtüşmek zorundadır. Gücü yeniden üreten olanaklar evreninin esprisi, güçlünün ahlakı olacağından, özünde fırsatçı birer alt etme olan iktidar pratikleri olağanlaşır, kendiliğindenleşir. Yeniden üretim mekanizması kaidelendirdiği için olağanlaşan tüm imtiyazların, fırsatçılığın eseri olduğu gerçeği gözle görünmez olur. Örneğin yoksulun ve zengin olduğu bir dünyada zenginliğin fırsatçılığın eseri olduğu gerçeğinin görülmesi fazladan bir çabayı, olağandışı bir ahlakı gerektirir; hele ki güçlünün ahlakı yasalara dönmüşse. Dahası kendiliğinden, doğal, bu nedenle de olağan olan her işe güçlünün ahlakı ve yasalarca soyluluk bahşedilir, içerdikleri fırsatçı özün üzeri de iyiden iyiye kapatılmış olur. Beri yandan toplumsal yeniden üretimin temel unsuru olan tebaayı ören, onun ruhunu teşkil eden, tabiliği sürekli kılacak fırsatçılığın ahlaki düşkünlük olarak apaçık ortada olması gerekir. Böylece toplumsal yeniden üretim mekanizmasının sunduğu fırsatların yarattığı meşguliyet ve sürekli bir suçluluk, suç ortaklığı hissiyle, tabiyeti aşındıracak her türlü talebin önü alınmış olunur. Yani mecbur bırakıldıkları fırsatçılığı terk etmedikçe kitleleri, ahaliyi, halkı oluşturanların hiçbir kalkışması tebaa oluşu ortadan kaldırmaz. Bunun için atılacak ilk adım fırsatçılığın kundağı kitle, halk, ahali benzeri meşruiyet bahşedici kaypak bütünlerden seçilmek, ayıklanmaktır. Kuşkusuz bu öneri birlikte olmayı, *herkes* olmayı yasaklayıcı değildir. *Herkesin kendi* olma imkânının talep edilmesidir. Bütün bu nedenlerle tebaayı, güçlüyü yeniden ve yeniden üretecek ahlaka eklemekten zorunda bırakan fırsatçılığın yeni, talepkâr bir ahlakla ikamesi halk düşmanı olmayı gerektirir. Olup bitenin mimarı olan sağıclardan halk düşmanı olmalarını beklemek kınanmakla karşılık bulacaktır. Onlar yaptıkları her şeyi halk, ahali, millet adına onlardan aldıkları yetkiyle yaptıkları yalanını haydut gözü karalığı ile söylemekten çekinmezler. Şaşırtıcı olanı solcuların halkı, ahaliyi, milleti yere göğe sığdıramamalarıdır.

İçinde olmaya gayret ettiği bir muğlâklık olarak halk, sol için "kullanışlı" siyasal bir araç olmanın ötesine nadiren geçen bir çeşit boş gösterene dönüşmüş durumda. Güçlerini, dolayısıyla meşruiyetlerini çok sayıda olmalarından alan, gelecekleri toplumsal yeniden üretim mekanizması tarafından yapılandırılan gündelik yaşamlarınca kurulan, bu nedenle yegâne siyasal angajmanları hayatta kalıp güçlenmelerini sağlayacak kişisel çıkarlarınca belirlenen tabii kitleler oluşturur halkı. Fırsat kollama düsturu ile yaşamak zorundadırlar, bu nedenle hakkına razı olma hali içinde eğleşirler. Siyasallaşmaları bu çerçevede olduğu için fazladan baskılanmamış bir aidiyetleri (dini, etnik, cinsi, vb.) yoksa muhafazakârdırlar, özgürlük talep etmezler, eşitliği ise kerhen talep ederler, daha çok sağ siyasetlere teveccüh ederler. Sola karşı daima şüphelidirler.¹¹ Çoğu kez sola düşmandırlar.¹²

Olağan koşullar altında solcular yeniden üretim mekanizmasının hegemonya tesis eden gündelikleştirme taarruzundan görece özerk (uzmanlaşmış emeklerinin imtiyazlı kıldığı) toplum kesimleri arasından çıkarlar. Trajedilerinin nedeni de bu biçimsel araf halidir çünkü söz konusu özerklik hemen her zaman zevahiridir. Hatta bu zevahiri özerklik ekseriyetle yaşamların temel belirleyeni konumundaki gündelikliği tesis edecek sermaye kılınır. Bu hal,

¹¹ Solun iktidar olduğu durumlardaki kitle-iktidar ilişkisi de bu çerçevededir.

¹² Örneğin Türkiye'de 68 Kuşağı'nın tüm devrimci önderleri, halktan birileri tarafından ihbar edilmeleri nedeniyle yakalanmışlar ya da öldürülmüşlerdir.

halk için gözüne kestirebileceği, tehditkâr olabileceği bir kesime karşı derinden ve sürekli bir husumetin olağan gerekçesi olur. Bu arada çok daha itiraz edilebilir yaşamlar süren egemen kesimlerin yapıp etmeleri halk için ütopyalaşır. Nihayetinde sol halka güya kendi tercihlerinin eseri olarak yabancılaşmıştır. Tercihlerin dahli yoktur denemez ancak birincisi söz konusu yabancılaşma yapısaldır, kişisel çıkarlarına rapt edilmiş geniş kitleler ile gündelik yaşamı yeniden üretmek zorunluluğundan görece özerk sistem karşıtı kesimler arasındaki mesafe kategoriktir; ikincisi halkın iradesi bu kategorik yabancılaşmanın aşılması bir yana derinleşmesi istikametindedir, zira solun durumu kötüleştirmekte hiçbir çıkarı olamaz.

Halk-sol yabancılaşmasının nedeni olan tercihlere gelinecek olursa, zaten belirtmiş olduğum gibi, yeniden üretim mekanizmasının en önemli zor aygıtı olan, üretim ve (kapitalizmle birlikte daha yoğun olmak üzere) tüketim biçimlerinde tezahür eden gündeliklikten azade oldukları “yanılsamasıyla” koşullanan tercihleri solcuların kitleler nazarındaki inandırıcılıklarını yitirmelerine, çoğu kez birer riyakâr olarak görülmelerine neden olmaktadır: Âna ait kişisel çıkarları ile gerçekleştiğini görmeye ömürlerinin vefa etmeyeceğine içten içe inandıkları ütopyaları arasında sıkışan solcuların nihai olarak neyi tercih edecekleri ortalama akıl için olabildiğince açıktır; aksi hiç de ikna edici değildir. Mütemadiyen davalarına ihanet edip gündelik olana dönmek zorunda kalan solcular, fırsatçılığın kitleleri faşizmlere sürüklemesini engelleyen ideolojik emniyet unsurları vazifesi görürler: çoğulculuğun hemen her zaman ideolojik düzeyde kalacak savunusunu yapacak toplum kesimleri. Gerçekte bu rol söz konusu kesimler için görece bir refaha tekabül edeceğinden, gündelikliklerini, kendi özgün fırsatçılıkları olarak görülebilecek bir riya hali biçimlendirir. Korkarım arızı kabul edildikleri için sıradanlaşan iktisadi, siyasi, çevresel felaketlere kökten çözümler öneren tek cenah olan sol, fırsatçılığın daha az yaygın fakat daha kahredici bir fazına ikna olmuş durumda. Bu *riya tuzağı*ndan çıkış istisnaidir. Fırsatçılığı bir hayatta kalma stratejisi olarak benimsemek zorunda bırakılan geniş kitleleri hiçbir güvence sunmaksızın gündelik pratiklerinden, dolayısıyla da kişisel çıkarlarından özerk davranmaya davet etmeleri, üstelik bunu kendileri için görece özerk davranmayı mümkün kılan bir pozisyondan yapmaları, pratik tarafından sınındıklarında ise kişisel çıkarlarından istisnai olarak feragat etmeleri¹³ solcuları sistemik sorunları tamamen çözüme kavuşturmak amaçlarını gerçekleştirmekten kategorik olarak uzaklaştırmaktadır. Bununla birlikte geriye kalan herkes için olduğu gibi sol için de iradi davranmanın tüm olanakları asla tüketilemez ne kadar esir alınmış olursa olsun. Solcular için bu alan, olduğu gibi olmayı tercih etmek (samimi birer fırsatçı olmak) ve iddia ettiği gibi olmayı tercih etmek (yalanın ve imtiyazın her halinden uzak durmak) geriliminde ikinci tarafa meyletmek gayretleri ile açılır. Her türlü sol örgütün yalan ve imtiyaz üretmek işliyor oluşu bu husustaki tercihi açık etmektedir. Yani sol fırsatçılığa sadece mecbur bırakılmamakta, onu aynı zamanda tercih de etmektedir.

Sol entelektüel gücünün dışında, kökten çözümler getirmek istediği sistemik sorunlarla baş edebilecek siyasi, iktisadi, askeri güçten yoksundur. Bu nedenle sürekli olarak manipüle edebileceği bir muğlaklık olarak halkı kendi davasına ikna etmeye, kapitalist toplumun teşvik ettiği sivil toplum kuruluşlarından (sendikalar, odalar, dernekler, vakıflar, vb.) iktisaden istifade etmeye ve uluslararası güç bloklarının birer aracı olmak pahasına, onların askeri ve lojistik olanaklarını kullanmaya çalışır; kısacası daima fırsat kollamak zorundadır: “işte bu sefer” dizginleri ellerine almalarını mümkün kılacak dip dalgalarına hazırlıklı olmak ve

¹³ Solcuların en fedakârlarının öğrenciler arasından çıkması rastlantı eseri değildir; öğrenciler henüz belirgin hiçbir fırsat tertibatına dâhil olmuş olmadıklarından istismara en açık kesimdirler. Fedakârlıkları sonucu maruz kaldıkları çile ütopyalarına derinden yabancılaşmalarına neden olmaktadır. Riya kapanına kısırılmaları ütopyalarını çökerten fedakârlıkları eliyle olur. Oysa ancak ütopya kurucu fedakârlıklara iyi gözle bakılabilir. Diğerleri ne kadar samimiyetle icra edilirlerse edilsinler yalan ve imtiyaz üretirler, solla da alakaları olmaması beklenir.

uluslararası güç dengesinin bozulmasını beklemek, bu arada kapitalist toplumun hegemonya kurucu birer aracı olan sivil toplum kuruluşlarından, kendilerini müdafaa ettikleri toplum kesimleri nazarındaki inandırıcılıklarını hepten yitirmeleri pahasına, birer yeniden bölüşüm olanağı olarak faydalanmak. Kurucu vasfı yalansız ve imtiyazsız bir dünya arzusu olan solun içinden biri olarak bu tür bir dip dalgası muamelesi gören Haziran İsyanı'na –eylemlerinin öz çıkarlarıyla herkesin çıkarının yakınsaması olarak cereyan ettiği ölçüde icracılarının önünde saygı ile eğilmekle birlikte- ikna olamayışının nedeni, tebaa olmanın gereği olan fırsatçılıkla sol arasındaki mesafenin nihai olarak yalansız ve imtiyazsız bir dünya düşünüşü imkânsız kılacak derecede daralmasıdır. Böylelikle sol, ütopyasını gerçekleştirme gayretini tesadüflere bağlamak hafifliğine düşmektedir. Gayretin, kapitalistlere karşı cansiperane müdafaa edilen emeğin, bu denli ucuz olmaması gerekir oysa.

Asıl garabet akıbeti tesadüfün ellerine bırakılmış bir davaya –ne kadar geniş tutulursa o kadar fazlasının ikna edilebileceği düşüncesiyle halk denilen- geniş kitlelerin ikna edilebileceğine inanılmasıdır. Solcuları kitleleri kendi çıkarlarından bihaber görmeye sevk edenin hangi etkenler olduğu, üzerinde ciddiyetle durulması gereken bir meseledir. Haklılığı su götürmez yalansız ve imtiyazsız bir dünya arzusuna kitlelerin ikna edilmesi ancak herkesin siyasal bir özne olarak belirmesinin yordamı vazifesini görecek bir hakikat anlayışı ile mümkündür. Bizzat gerçek olan tarafından bitimsizce biçimlendirilen bu hakikat anlayışı, sistemik olarak koşullandığımız fırsatçılıktan sürekli kaçışımızın söylem ve eylem kılavuzu olacaktır.

Şurası açık ki solun düştüğü riya tuzagından kurtuluşunun başlıca ilkesi, fırsatçılığa karşı daima uyanık olmak olmalıdır. Hâlihazırda bunun yolu, davaya zahmet çekmeden taraftar devşirmek için kasti olarak nüanse edilmeyen halk kavramının siyasal talepler gözetilerek nüanse edilmesinden,¹⁴ nasıl kullanılırsa kullanılsınlar şeksiz şüphesiz adaletsizce kullanılacak, kapitalist toplumun hegemonya kurucu araçları olan sivil toplum kuruluşlarının yeniden bölüşüm amaçlı kullanılması yerine siyasal, eşitlikçi, imtiyazsız işletmelerin kurulmasından¹⁵ ve mat, açıkça dile getirilemeyecek her türlü ilişkiden, bilhassa da devletler sisteminin aktörleri ile nihai olarak daima onların çıkarlarını gözetilen ilişkilerden uzak durulmasından geçer. Yani yalansız ve imtiyazsız bir dünya ancak hiçbir aşama kolayca getirilmeden, her birine yeterince emek sarf edilerek, hiçbir çıkar ortaklaşmasından medet umulmadan, gündelik pratikleri ve elbette kişisel çıkarı esas alan siyasal çözümlerle,¹⁶ kimsenin hakkına halel getirilmeden gerçekleştirilebilir. Aksi halde isyanlardan, ihtilallerden ve hatta devrimlerden araklanan “sol” iktidarların ne büyük düş kırıklıkları, umutsuzluk ve ütopyasızlaşma kaynakları oldukları ortadadır. Fırsatçılığın belki de en yıkıcı etkisi, bir yandan hiçbir taraftarı yitirmeme dürtüsünün koşulladığı sistem eleştirisiyle biçimlenen siyasal programların sıradanlaşmasının nihai olarak siyasal program yoksunluğuna neden olması, diğer yandan siyasal bir gayeyi gerçekleştirmenin yegâne yolu halini alan çıkarları kendiliğinden uyumlaştırılabilen toplum kesimlerinin (etnik, dini, cinsi, vb.) ‘kimlik’ siyasetinin haklı taleplerinin sonuçta yalan ve imtiyaz üretilmesine yol açacak siyasal programlara dönüştürülmesine neden olmasıdır. Bu durum sol siyaseti iyisinden ‘kuyruğu dik tutma’ belasına, faaliyetini sürdürmeye, kötüsünden kapitalist hegemonyanın kurucu unsurlarından biri olmaya sürükler.

¹⁴ Çıkarı için hiçbir kötülükten geri durmayacaklarla aynı safta yer alınmayacağına açıkça beyan edilmesi.

¹⁵ İktisadi çıkarlarda şeffaflık ortaklaşma.

¹⁶ Kimseden fedakârlık ve feda beklemeden, herkesi olduğu gibi müdafaa ederek.

Sol için fırsatçılıktan kaçış için ilk olarak *herkesin* kim olduğu yalansız ve imtiyazsız bir dünya tasavvuru ile açıkça ortaya koyulmalıdır;¹⁷ akabinde yalansız ve imtiyazsız bir dünya tasavvuru ile kavranan *herkesin*, sistem eleştirisini kendiliğinden içeren, bu bakımdan geçmişi, âni reddetmek yerine geleceği kurmayı amaç edinen talepleri açık bir siyasal programa dönüştürülmelidir. Bu siyasal programın gerçekleştirilmesi, arzulanan dünyanın gerektirdiği ahlakın da adım adım kurulması anlamına gelecektir. O halde söz konusu ahlakı biçimlendirecek, yalansız ve imtiyazsız dünya tasavvurunun bir araya getirdiği *herkesin* eylem ilkesinin, yani gündelik olanın bu çerçevede kavranmasını mümkün kılacak hakikat yordamının tespit edilmesi gerekiyor. Zira solun gelecek tasavvuru kaynağını çoğu kez haz-elem ikiliğinin bir çözümü olarak belirli bir mutluluk amacına dayanan ilerlemecilikte bulmakla, kapitalist gelecek tasavvurundan ayrılmamaktadır.

II

Aşk insanın pragmaları askıya alma edimidir ve ayırt edici bir vafıdır. Aşk hali, içine kapalı olduğu dünyanın insanı karşı karşıya bıraktığı zaruret örüntülerini ihlal etmekle mümkündür. İç içe geçmiş, çoğu kez ayırt edilemez, sayısız pragmanın oluşturduğu dünyamız, bu çok farklı düzeylerde ondan özerkleşmemizi de mümkün kılmış olur. Aşk, dünyamızı yapılandıran pragmaların alabildiğine askıya alınması ile bütünü işleyiş ilkesini idrak etmeye –kim bilir belki de aşmaya- yaklaştığımız ölçüde şiddetlenir. İnsan ancak aşk hali içinde eylediği zaman şeyleşmekten uzaklaşır. Aşk ile yapılan her şeyin daha güzel olduğu sık sık dile getirilir. Ayrıca cinsiyette temellenen alelade aşk halinin aşığın dünyasını maşuktan ibaret kılması, bir başka deyişle varoluşunun içinde konumlandığı çok sayıda pragmadan olabildiğince soyulmasını sağlaması, her ne kadar bu hal içgüdü'nün eseri olduğu için gökyüzünde parlayıp sönen göktaşlarının ömrünce sürse de, aşk halinin en açık örneği sayılmak gerekir.

Aşkın bir şartı da dünyalarımızı oluşturan pragmaları birbirinden ayırt edebiliyor olmamızdır. Söz konusu pragmalardan bedenen ve zihnen özerkleşebildiğimiz ölçüde birer irade olarak ortaya çıkmış oluyoruz. Tabi olduğumuz her pragma daima bir başkası tarafından içerildiği için pragma ihlal etme kabiliyetimiz olan iradelerimiz her bir pragmayı kuşatan bütün olarak dünya tarafından kategorik olarak belirlenir. Buradan insanın bir başka başat vafedeni zuhur eder: özgürleşme. Bir pragma ancak kendini kuşatan dünya bilinerek ayırt edilebileceği için, onun ihlal edilmesi hali olarak aşk, iyi kötü bir dünya kavramıyla mümkün olur. İlişkili bir biçimde, insanın daimi irade talebi olarak özgürleşme de içinde var olunan pragmaların bağlamı olarak bir dünya kavramını belirginleştirmeyi gerektirir. Öyle ki bu belirginleştirme insan için bir eyleme ve bilme kılavuzu olacak olan bir hakikat yordamıdır. Daimi bir irade talebi olarak özgürleşmenin hakikat yordamı aşktır. Diğer bir deyişle, aşk özgürleştirir.

Bir pragmalar bütünü olarak dünyamızın bizlere sunduğu öteki başat seçenek pragmalara tabiyettir, doğal olarak pragmanın bir gereği (parçası) olma manasında şeyleşme insanın öteki ayırt edici vafıdır. Pragmalara tabiyet, toplumsal bir varlık olarak insan için büyük ölçüde iktidar olarak tezahür eder. Bu bakımdan insanların pragma ihlal edebilenleri olan iktidar sahipleri (efendiler) geriye kalanları (köleleri), işleyişinde belirleyici oldukları toplumsal pragmalar içinde eğleşmek zorunda bırakırlar. İşte iktidar kurucu bu eğleşme hali gündeliklikle mümkün olur. Köleler gündelik olan sayesinde pragma ihlal etme vasıflarından vazgeçmeye razı edilirler; böylelikle sıradan insan da olmuş olurlar. Kendilerine ancak ve

¹⁷ Bu tutum örneğin Türkiye'de Türk ile Kürt'ü, Alevi ile Sünni'yi, ateist ile dindarı, kadın ile erkeği, vb. aynı dünya için mücadele etmek üzere yan yana getirme potansiyeline sahiptir.

ancak pragmanın boşluklarından faydalanma olanağı bırakılmıştır. Gündelik olana sıkı sıkıya bağlı kalmak zorunda bırakılanların hakikat yordamının fırsatçılık olması, onların muktedirin pragmaya tabiyeti güdüleyen dünya kavramına bağlı kalmak zorunda olmaları nedeniyledir. Söz konusu dünya kavramını dönüştürme kapasitesine sahip olma oranında fırsatçılıktan azat olunur. Bu durumda efendilerin fırsatçılığa tabiyetinin daha az olması beklenir, söz ve eylem arasındaki mesafe onlar için başka herkes için olduğundan daha azdır. Zor alanından irade alanına geçildikçe mümkün olan ahlakın kodlarının söz ve eylem arasındaki mesafenin kendileri için alabildiğine dar olan efendiler tarafından belirleniyor olması olağandır. Çalmak zorunda olmayan bir efendi için hırsızlık elbette ahlaksızlık olacaktır. Bütün bu nedenlerle paylarına hakikat yordamı olarak fırsatçılık düşmüş olanların ekseriyetle gündeliklik biçiminde tükettikleri ömürler ahlaksızlık (*immorality*) varlık zeminine oturtulmuş olurlar. Fırsatçılığa mecbur olmayan efendiler haricindekiler gündelik olandan, dolayısıyla da fırsatçılıktan özerkleşebilmeleri derecesinde katmanlaşırlar. Her bir katmanda farklı bir gündeliklik, farklı bir pragma, doğal olarak da söz konusu pragma içinde eğleşmeyi mümkün kılan farklı bir irade talebi şiddeti biçimlenir. Katmanlaşma kendilerine ne kadar özgürleşme olanağı sunmuş olursa olsun, hakikat yordamları aşk olmadığı için ütopyaları bitimsiz özgürlük talebi olarak özgürleşme olmayan tabiler, başkalarına ait olan dünyalarda şeyleşirler, ayırt edici vasıfları olan pragma ihlaline yabancılaşırlar. Unutulmamalıdır ki bir dünya tarafından içerilen her pragma, ondan ne kadar özerkleşilirse özerkleşilsin, tabiyet üretmeyi sürdürür, bu çerçevede özerkleşme şeyleşmenin, yabancılaşmanın bir fazına tekabül edecektir. Sonuç olarak yeni bir dünya, bütünüyle yeni pragmalar, yani yeni gündeliklikler talebine dönüştürülmeyen özgürleşme talebi, bu amacın kategorik olarak uzağına düşmek olacaktır. Daha açık ifade etmek gerekirse, odağında insanın bir irade talebi olarak gerçekleşmesinin –ki yordamı pragma kırıcılık olarak aşktır- olmadığı bütün gündeliklikler tabiyet, yani şeyleşme yaratacaktır. Tabiyet yaratan gündeliklik katmanlarının oluşturduğu dünyanın hakikat yordamı olan fırsatçılığın terk edilmesi, ancak her bir gündeliklik katmanı için *herkesi* kuşatan bir dünya tasavvurunun hakikat yordamının, yani aşkın özü, yöntemi kılınmasıyla mümkündür.

İnsanın başat bir vasfedeni olan bitimsiz özgürleşme talebinin tarihsel eyleme ve bilme biçimine sol denmiştir ve solun uzak ufku yalansız ve imtiyazsız bir dünyadır. *Herkes* için olmaktan uzak ve özgürleşmenin kurucu esprisi olduğu *herkese* ait bir gündeliklik yerine fırsatçılığın hakikat yordamı olduğu çok katmanlı gündelikliklerden oluşan bir kapana kısıldığı ölçüde sol, solcular şeyleşir. Bir milletin, dinin, sınıfın, cinsiyetin, vb. ya da çok sayıda milletin, dinin, sınıfın, cinsiyetin, vb. özgürleşmesini talep eden sol programlar sahipsizdir, ne kadar naif olurlarsa olsunlar fırsatçılıktan muzdariptirler. İlaveten gerçekte birer iktidar talebinin ötesine geçemeyen, yalansızlık ve imtiyazsızlık ideallerini *herkesi* kölelikte eşitleyen olağanüstü hal rejimlerinin yapay düsturları haline getiren, *herkesin* irade talebi olarak gerçekleşmesini mümkün kılacak yeni gündeliklik talebinden kaçan siyasal programlar da sol kabul edilemez; çünkü yordamları aşk değildir. Siyasal olanın asıl zemininin gündelik olan olduğu bir kez kabul edildiğinde, efendilerin sınırlarını özenle çizdiği siyasal alanın hegemonik karakteri apaçık ortaya çıkar. Sol için yegâne savaş alanı gündelik alandır; zira düşman gerçekte kendisini orada esir almaktadır ve bu esareti gözlerden uzak tutmak için kavgayı sınırlarını kendisinin çizdiği siyasal iktidar talep etme alanına taşımaktadır. Doğal olarak aşk hakikat yordamıyla uzak ufku yalansız ve imtiyazsız bir dünya talebi olan bitimsiz özgürleşme talebi olarak sol, siyasal mücadelesini kendisi için de zorunluluklar alanı olan gündelikliğe taşımakla tercihler alanına, iradiliğe, ahlaka taşınmış olur. Fakat bu hal sebatkâr olmayı ve sıkıntı çekmeyi gerektiren bir tür çileciliğe tekabül ettiğinden, benimsenmek bir yana solcular tarafından çoğunlukla kınanır. Bunun nedeni, insanın sınırlı ömrü boyunca ne amaçla yaşadığı sorusuna verdikleri yanıtı ve bu yanıt alt etmeye çalıştıkları insanlık ve

doğa düşmanlarının söz konusu soruya verdikleri yanıtta sapmaz. Şu farkla ki solcular diğerkâm, insanlık ve doğa düşmanları bencildir.

Fransalı düşünür Michel de Montaigne "(...) [i]nsanın sağlığı ve düşüncesi yerinde değilse, hazdan, mutluluktan da bir şey anlamaz"¹⁸ derken haz ve mutluluğu eşitleyen yaygın bir kanıyı tekrar ediyor. Başka bir yerde ise tabiatın aklın istediği şeyi iştahımızın da aradığı şey kılarak bizlere karşı bir ana gibi davrandığını iddia eder.¹⁹ Böylelikle kendini yeniden üretmek olduğu şey olmayı sürdüren bedenlerimiz ile onlar dışındaki varoluş formları sayesinde ortaya çıkan aklımız arasındaki kategorik mesafeyi dile getirmiş oluyor, her ne kadar bu mesafenin tabiat anamız eliyle ortadan kaldırıldığını düşünüyor olsa da. Aslında çoğu durumda bu mesafenin, düşünürün iddia ettiği gibi, asgari düzeyde olduğunu ben de kabul ederim.

Tabii olduğu koşulların zorlamaları (kıtlık, afet, savaş, vb.) bir yana, insanın kendini yeniden üretme zorunluluğunun neden olduğu tabiiyet yaratıcı pragmaların kırılması söz konusu mesafenin açılmasını gerektirir. Çünkü kastedilen akıl bedeninin yeniden üretime dayalı aklını aşması olmalıdır. Bedenin yeniden üretime dayalı aklının özü tatmindir. Bedenin tatmin edilmesi haz, tatmin edilmemesi ise elem vericidir. Diğer yandan insanın bir beden olarak yeniden üretimini sağlayan tatmin mutluluk, yeniden üretimi kesintiye uğratabilecek denli az ya da fazla tatmin ise mutsuzluktur. O halde haz da elem de hem mutluluk hem de mutsuzluk yaratabilir; asolan bedeninin yeniden üretimidir. Ancak bir beden olarak insanın varoluşu yaygın olarak haz arzusu ve elemden kaçış olarak tespit edilir. Daha fazla haz ve daha az elem kişinin kendini yeniden üretmesini temin etmeyebilir, ancak onu daha fazla mutlu eder. Böylelikle mutluluk hazza eşitlenmiş olur. Bu yanılmanın en olgun hali kaçınılmaz bir biçimde totalitarizmlere (kapitalizm, faşizm, reel sosyalizm ve melezleri) varacak olan ilerlemeciliktir. İlerlemecilik bir bütün olarak insan bedenlerinin yeniden üretilmesi manasında değil, daha fazla haz duymaları manasında mutluluğu amaç kabul eder. Sol, diğerkâmlığı nedeniyle, bedeninin yeniden üretimini sağlayan tatmin olarak mutluluğu amaçlarsa da bencillik yolunu tutan insanlık ve doğa düşmanlarının üstünlüğü, onu pratikte bu amaçtan sapıp muarızlarının sadece haz üretici tatmine dayalı mutluluk anlayışlarına göre hareket etmeye sevk eder. Ancak bedeni yeniden üretmeyi sağlayan mutluluk anlayışı da sol için kendini ayırt eden zorunluluklar alanına ilişkin bir gereklilik olmanın ötesine geçemez. Bütün insan bedenlerinin yeniden üretildiği bir tutsaklar toplumu pekâlâ mümkündür. Bu nedenle solu tarif eden yalansızlık ve imtiyazsızlık sıfatlarının yalnız insanı ayırt eden pragma kırıncılıkla, bitimsiz irade talebi ile gerçekleşebileceği düşüncesinden hareket edilerek bedeninin aklını aşan bir akıl talep edilmelidir. Bu aklın ilkesi ilerleme değil, özgürleşme olacaktır. Hakikat yordamı aşk olmayan bir aklın özgürleştirici olması olanaksızdır. Ne yazık ki sol çoğu kez bedeninin aklını aşan özgürleştirici akılların inşası ufkundan uzak olmuştur. Üstelik muarızlarının üstünlüğü gelecek tahayyülünü öncelikle bedeninin aklı ile sonra ilerlemecilikle sınırlamıştır. Bu çerçevede sol, tutsak alıcı fırsatçılık hakikat yordamının geriletmesini sağlayacak gündelik olanın radikal dönüşümünü talep etmek yerine ya siyasal iktidar değişikliğiyle gerçekleşebilecek insan bedenlerinin yeniden üretimini temin etmeyi (ki bunun çoğu kez kendiliğinden hiyerarşiler ve sefalet ürettiği vakıadır) ya da sorunu bir planlama sorunu olarak kavrayıp verimli haz üretmeyi siyasal ufku olarak kabul etmiştir. Oysa kitleleri köleliğe ikna etmenin en sağlam yolu olan gündeliğin yordamını, aşka dönüştürmek herkesin birer irade talebine dönüştürülmesini amaçlamaktan geçer, gündelik olanı dönüştürmek ise sebatkâr, fırsatçı olmayan bir mücadeleyi gerektirir. İktidarları yeniden üreten mekanizmaların yapısal

¹⁸ Michel de Montaigne (2006) *Denemeler*, Çeviren Sabahattin Eyüboğlu, On Üçüncü Baskı, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, s. 105.

¹⁹ Montaigne, *a.g.e.*, s. 16.

sınırlarına erişilmesi nedeniyle oluşan krizlerde kitlelerin zincirlerinden boşalmaları durumu, hiçbir hal ve şartta sol için üzerine atlanması gereken bir fırsat olmamalıdır; olsa olsa kendisinin ayırt edici vasfı olan özgürleşme talebinin düşmanın zayıflığı nedeniyle daha şiddetli dile getirilebileceği tarihsel anlardır bunlar. Bu akıl yürütme özgürleşme talebinin siyasal bir talebe, devrimci bir isyana dönüştürülmesini yasaklayıcı değil elbette. Sol, halktan devrim çalmak mesleği olmamalıdır; devrime davet eden bir yaşam sürmek mesleği belki...

Kaynakça

- Başkaya, Fikret (2011) "Ortadoğu ve Arap Dünyasında Yeni Dönem", *sendika.org*, <http://www.sendika.org/2011/02/ortadogu-ve-arap-dunyasinda-yeni-donem-fikret-baskaya/>, [Erişim Tarihi, Kasım 2013].
- Başkaya, Fikret (2013) "Gezi Parkıyla Başlayan İtiraz: Sonlar ve Başlangıçlar", *Özgür Üniversite*, <http://www.ozguruniversite.org/index.php/fikret-bakaya/guenluek/1300-gezi-parkyla-balayan-istiraz-sonlar-ve-balangclar>, [Erişim Tarihi, Kasım 2013].
- Baudrillard, Jean (2006) *Sessiz Yığınların Gölgesinde*, Çeviren Oğuz Adanır, Üçüncü Basım, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- de Montaigne, Michel (2006) *Denemeler*, Çeviren Sabahattin Eyüboğlu, On Üçüncü Baskı, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Eres, Benan (2013) "Özgürlük İçin İsyân-Direnîş Hareketinin İçeriği Üzerine", *Mülkiye Dergisi*, 37(2), s. 171-180.
- Eres, Benan (2013) "Zenginlik/Yoksulluk ve İsyân-Direnîş-1", *SoL Bakış*, 20 Temmuz.
- Koç, Taylan (2013) *Ana Hatlarıyla Türkiye 'de Siyasal Hayat*, Adana: Karahan Kitabevi.
- Reich, Wilhelm (1946) *The Mass Psychology of Fascism*, Çeviren Theodore P. Wolfe, Üçüncü Basım, New York: Oregon Institute Press.